

УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ ДО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ГРУПИ

Автор статті на основі дослідження сучасних тенденцій психолого-педагогічного, медичного та соціального супроводу дітей з аутизмом та труднощів їхньої соціальної інтеграції визначає умови підвищення ефективності підготовки дітей з аутизмом до інклюзивного навчання в умовах інтеграційної дошкільної групи. У контексті реалізації зазначених умов запропоновано авторську комплексну програму розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом, метою якої є підготовка до інклюзивного навчання в умовах інтеграційної дошкільної групи.

Ключові слова: розлади аутистичного спектру, корекційний процес, інклюзивне навчання, дошкільна група, корекційно-реабілітаційна робота.

Постановка проблеми. На сучасному етапі спостерігається широке поширення аутизму в усьому світі. Ситуація ускладнюється різноманітністю проявів аутизму, невизначеністю його причин, близькістю симптомів з іншими хворобами. Це актуалізує необхідність розроблення особливих підходів до навчання і виховання дітей з аутизмом для реалізації їхніх прав, що зафіксовані в низці міжнародних і українських документів. Серед спеціалістів (лікарів, корекційних педагогів, психологів, логопедів, реабілітологів) та батьків тривають обговорення і дискусії щодо удосконалення форм, методів, засобів корекційно-реабілітаційної роботи, перегляду умов підвищення ефективності підтримки дітей з аутизмом для подолання його проявів і наслідків.

На сьогодні все більшої актуальності набуває інклюзивна освіта дітей з психофізичними порушеннями та/або з інвалідністю, а отже на особливу увагу заслуговує підготовка дітей з аутизмом до навчання в умовах інклюзії. Наявна на сьогодні система підготовки дітей з аутизмом до інклюзивного навчання в умовах дошкільної освіти потребує перегляду й розробки відповідних заходів для інтенсифікації корекційно-реабілітаційної роботи.

Аналіз актуальних досліджень. У процесі дослідження напрямів, етапів, методів корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми з аутизмом ми орієнтувалися на праці вітчизняних дослідників (С. С. Морозової, Т. В. Скрипник, А. П. Чуприкова, Г. М. Хворової), які обґрунтували засадничі положення підтримки таких дітей і їхніх родин, наголошували на необхідності налагодження корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми з аутизмом, у процесі якої варто поєднувати лікувальну, психологічну, педагогічну, логопедичну та іншу корекційну допомогу. Окремі аспекти комплексної допомоги дітям з психофізичними порушеннями, зокрема, з розладами аутистичного спектру, розглядаються у працях Т. М. Дегтяренко, А. А. Колупасової, К. О. Островської, Т. В. Скрипник. Зазначені науковці стверджували, що особливі потреби дітей не задовольняються в достатньому обсязі і на належному рівні. В. В. Тарасун, Г. М. Хворова розробили концепцію розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом [7], у якій запропонували власний підхід до вирішення зазначеної проблеми; обґрунтували теоретико-методологічні (правові, філософські, соціокультурні,

нейропсихологічні) засади та соціально-економічні передумови її розв'язання; презентували комплексну психолого-педагогічну модель допомоги дітям з аутизмом [7].

Окрім того, основні освітні лінії розвитку, освітньо-корекційні завдання відповідно до вікових особливостей розвитку дітей зафіксовані в низці програм, які використовуються фахівцями у корекційно-реабілітаційній роботі, зокрема: комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт», розроблена лабораторією корекції розвитку дітей з аутизмом Інституту спеціальної педагогіки НАПН України, за загальною редакцією Т.В. Скрипник; базова програма розвитку дітей дошкільного віку зі спектром аутистичних порушень «Особлива дитина», створена авторським колективом за редакцією Д.І. Шульженко. У процесі вивчення стану практики допомоги дітям з аутизмом з'ясовано, що подібні програми розробляються й на регіональному рівні, на базі обласних ПМПК.

Проте проведене нами дослідження дало підстави для висновку щодо необхідності подальшої роботи з удосконалення методів, прийомів, засобів корекційно-реабілітаційної роботи, зокрема в контексті підготовки дітей з аутизмом до інклюзивного навчання в умовах дошкільної інтеграційної групи.

Постановка завдання. Мета статті - на основі аналізу сучасного стану корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з аутизмом в Україні сформулювати умови підвищення ефективності підготовки цих дітей до інклюзивного навчання в умовах інтеграційної дошкільної групи.

Виклад основного матеріалу. У процесі дослідження виявлено низку суперечностей, які перешкоджають ефективному здійсненню підтримки дітей з аутизмом, зокрема: між специфічними вимогами до фахівців, які залучені до корекційно-реабілітаційної діяльності, і фактичним рівнем їхньої професійної підготовки; між необхідністю здійснення корекційно-реабілітаційної роботи за різними напрямками з метою інтегрованості дітей з аутизмом у суспільство, формування навичок самообслуговування, опанування знань та відсутністю теоретично обґрунтованих організаційно-педагогічних умов корекційно-реабілітаційної діяльності з дітьми з аутизмом та технології їх реалізації.

Необхідність подолання виявлених суперечностей зумовила потребу у визначенні організаційно-педагогічних умов ефективної реалізації корекційно-реабілітаційної підтримки дітей з аутизмом в умовах дошкільної інтеграційної групи, що мають спрямовуватись на подолання проявів аутизму і його наслідків, забезпечення інтеграції цих дітей у суспільство, нівелювання бар'єрів і відмінностей між ними та іншими дітьми, комунікації з батьками, фахівцями, іншими дітьми.

У процесі розробки системи корекційно-реабілітаційної роботи визначено три об'єкти надання допомоги: дитину з аутизмом (діагностичні, реабілітаційні, освітні, рекреаційні, професійно-трудова форми); її батьків (реабілітаційні, освітні, консультаційні, рекреаційні, професійно-трудова форми); фахівців, що працюють з дитиною та її батьками (консультативні, освітні, науково-методичні форми). Це дало змогу сформулювати основні організаційно-педагогічні умови ефективної реалізації підтримки дітей з аутизмом. Зокрема першою умовою визначено професіоналізм залучених фахівців, їхню готовність до роботи.

Спираючись на дослідження вітчизняних учених (Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшиної, О. Овчарук), ми розглядаємо професіоналізм залучених фахівців як

володіння ними необхідним комплексом знань, умінь та навичок, що визначають сформованість особистості фахівця як представника певної професії, носія певних цінностей, ідеалів і свідомості, професійної позиції, готовності виконувати свої професійні обов'язки [4].

Хоча освітня система в Україні перебуває в стані реформування шляхом оновлення наявних механізмів і введення нових, проте рівень підготовки педагогів значно відстає від запитів суспільства. Так, результати дослідження засвідчили, що педагоги-дефектологи, логопеди мають традиційну освітню підготовку, а відтак не спроможні ефективно реагувати на виклики часу, зокрема на широке поширення аутизму. Отже, система вищої освіти має зазнати відповідних трансформацій, готувати фахівців з корекційної педагогіки до роботи з дітьми з аутизмом і їхніми родинами відповідно до сучасного розвитку вітчизняної і зарубіжної теорії і практики підтримки дітей з аутизмом. Ми погоджуємося з Т. Дегтяренко, яка зазначає, що модифікація регіональної системи корекційно-реабілітаційної допомоги потребує змін у кадровій політиці, зокрема підвищити вимоги до освітнього цензу педагогів у процесі надання освітніх послуг у системі корекційно-реабілітаційної допомоги [2].

Фаховість залучених осіб у процесі здійснення корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми з аутизмом передбачає насамперед:

- їхню обізнаність з особливостями проявів аутизму, його наслідками, специфікою психологічного, фізіологічного, соціального розвитку дітей з аутизмом;

- їхню компетентність у процесі відбору методів, засобів, технологій здійснення корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми з аутизмом відповідно до наявних проявів і порушень розвитку, а також умов, у яких відбувається супровід;

- готовність до постійного особистісного і професійного саморозвитку, зростання як професіонала.

Оскільки в системі корекційно-реабілітаційної діяльності виділено різні аспекти реабілітації дитини з аутизмом, зокрема: психолого-педагогічний, медичний, навчально-виховний, соціальний, творчий, трудовий - то для координації дій усіх залучених до корекційно-реабілітаційної діяльності фахівців потрібно розробити єдину стратегію діяльності, узгодити роботу усіх задіяних суб'єктів. У цьому й полягає друга умова оптимізації підтримки дітей з аутизмом в умовах дошкільної інтеграційної групи.

Зокрема Т. Дегтяренко зазначає, що до розв'язання цього питання необхідно залучити насамперед чиновників та науковців, які забезпечують ресурсну базу (розробляють законодавство, готують методологічне на наукове підґрунтя, доносять ідеї до суспільства, оцінюють та спостерігають процеси і їх результати); батьків, учителів/адміністрацію шкіл/ навчально-виховних комплексів, тобто тих, хто безпосередньо відчуває на собі всі переваги та негативи реабілітаційно-корекційної роботи; представників громадських та батьківських організацій, благодійників, які допомагають реалізовувати ці ідеї; широкі верстви населення України, громадська думка якого є індикатором загальної картини сприйняття суспільством цих процесів [2].

Особливого значення набуває узгоджена діяльність фахівців, які залучені до корекційно-реабілітаційної діяльності. Зазначимо, що корекційна робота з дітьми з аутизмом базується на основі навчального плану, у структурі якого виділяють базовий, корекційний і особистісно орієнтований компоненти. Базовий

компонент містить матеріал з основних розділів типової державної програми. Робота з реалізації корекційного блоку здійснюється спеціальним педагогом і вихователем за умови, якщо дитина відвідує дошкільний навчальний заклад. Мета їхньої діяльності полягає в соціалізації дітей, подоланні наявних у них порушень і попередження вторинних змін у фізичному і психічному розвитку. Зокрема пріоритетними є такі напрями: корекція емоційної сфери, формування поведінки, соціально-побутова адаптація, розвиток академічних навичок. Корекційний компонент реалізується педагогом-дефектологом у формі групових та індивідуальних занять. Види корекційно-навчальної роботи і її зміст визначається типовою державною програмою та індивідуальною корекційно-розвивальною програмою. Вихователь здійснює корекційно-розвивальну роботу з урахуванням індивідуальних освітніх потреб дитини в процесі режимних моментів, на заняттях з усією групою і за підгрупами. Особистісно орієнтований компонент реалізується під час проведення додаткових занять (у гуртках) і передбачає формування в дітей соціально значущого досвіду.

Індивідуальні плани і програми складаються спільно з педагогом-дефектологом і вихователем після спостереження за дитиною протягом першого місяця, з урахуванням навчальних програм дошкільного закладу, даних медико-психолого-педагогічної комісії. Корекційна робота з дитиною дошкільного віку здійснюється щоденно за індивідуальним планом. Тривалість заняття залежить від віку і стану дитини. На заняттях використовується принцип дозування контакту, емоційних та інтелектуальних навантажень.

Оскільки аутизм характеризується широким спектром проявів і порушень, діти можуть мати різні за характером і ступенями складності порушення, то постановка цілей в індивідуальному плані, а водночас і результативність корекційно-реабілітаційної діяльності є індивідуальними для кожної дитини. Отже, третьою умовою здійснення корекційно-реабілітаційної діяльності є індивідуальний підхід до кожної дитини на основі врахування особливостей її розвитку; розробка індивідуального плану роботи з нею, підбір методів і засобів підтримки.

Позитивним результатом варто вважати досягнення близьких цілей, які визначені педагогами-фахівцями для дитини з аутизмом на відповідному етапі. Результати дослідження свідчать, що успішне розв'язання завдань корекційно-реабілітаційної роботи з аутичними дітьми значною мірою залежить від вибудовування педагогами стратегії корекційно-реабілітаційної діяльності, використання ефективних механізмів та засобів для реалізації визначених функцій супроводу дітей з аутизмом, що дасть змогу подолати прояви й наслідки аутизму, забезпечить інтегрованість таких дітей у соціум.

Отже, постає необхідність використання фахівцями під час корекційно-реабілітаційної роботи не лише загальновідомих, а й інноваційних методів, прийомів, засобів і форм організації навчання та виховання дітей з аутизмом.

І. Дичківська розглядає інновації як сукупність нових професійних дій педагогів, спрямованих на розв'язання актуальних проблем навчально-виховного процесу [3]. У контексті нашого дослідження інновації ми розглядаємо як нові методики, засоби, методи, технології, прийоми корекційно-розвивальної роботи, які спираються на позитивний досвід, пройшли апробацію і спрямовані на подолання проявів і наслідків аутистичних розладів. Це сприятиме оптимізації і підвищенню ефективності підтримки дітей з аутизмом.

Таке поєднання традиційного зі специфічним сприяє реалізації соціоінтеграційної, коригувальної, розвивальної, навчальної функцій корекційно-реабілітаційної діяльності. Важливим є добір, комбінування і реалізація методів і засобів підтримки дітей з аутизмом, що здійснюються з урахуванням фізіологічних, психологічних, емоційних особливостей розвитку зазначеної категорії дітей.

К.О. Островська [6], А.П. Чуприков, Г.М. Хворова [7] зазначають, що основними сучасними методами допомоги дітям з аутизмом є психологічні та педагогічні заходи, спрямовані на розвиток комунікативних, когнітивних та соціальних навичок, корекцію поведінки та сенсорних проблем. Медикаменти можуть виконувати допоміжну роль і є необхідними у випадках виражених поведінкових проблем. Саме тому четвертою умовою ефективності корекційно-реабілітаційної роботи визначаємо специфічну організацію корекційно-реабілітаційного середовища й розробку навчально-методичного забезпечення, яке забезпечить ефективність підтримки дітей з аутизмом в умовах модернізаційних змін.

П'ятою умовою є послідовне й систематичне ведення відповідної документації усіма суб'єктами. Запорукою успішної корекційно-реабілітаційної роботи з аутичною дитиною є, на нашу думку, використання усіма залученими особами уніфікованої, спеціально розробленої для кожного фахівця документації. Це дасть змогу відслідковувати реальну динаміку реабілітації дитини за усіма напрямками роботи. Для кожної дитини має складатися портфель документів та індивідуальних навчальних і корекційних програм, за кожною з яких фіксуються зміни, на основі яких планується подальша робота.

Шостою умовою ефективного здійснення експериментальної роботи є використання спеціальних програм, розроблених на основі наукових досліджень і вивчення реального стану корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми з аутизмом. У контексті реалізації зазначеної умови розроблено авторську комплексну експериментальну програму розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями аутистичного спектру (М.А. Гужва, О.В. Підмогильна) [1], яка спрямована на підтримку особистісного розвитку дитини з аутизмом, формування психологічних передумов навчання, оптимізацію батьківсько-дитячої взаємодії. Запропонована програма призначена для використання фахівцями, що здійснюють психолого-педагогічний супровід дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру. Мета програми - розробити план корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з розладами аутистичного спектру, спрямованої на подолання порушень, викликаних аутистичними розладами, формування адекватної соціальної поведінки, навичок самообслуговування, пізнавальної та трудової діяльності [1].

Слідом за А.А. Колупаєвою, Л.О. Савчук ми виділяємо два етапи корекційно-розвивальної роботи з аутичними дітьми: перший спрямований на розвиток взаємодії з дитиною і передбачає роботу зі встановлення емоційного контакту й активізації емоційної сфери, розвитку предметно-маніпуляційної діяльності й мовлення. Другий етап передбачає роботу з формування різноманітних видів, умінь і навичок самообслуговування й самоорганізації, а також з розвитку умінь і навичок прийому їжі, культурно-гігієнічних умінь і навичок [5].

Відповідно до мети й етапів корекційно-реабілітаційної роботи ми сформулювали комплекс завдань, зокрема діагностичних, виховних, корекційно-розвивальних та освітніх [1]. Діагностичні завдання полягають в організації комплексного медико-психолого-педагогічного вивчення дитини з метою уточнення діагнозу у процесі динамічного спостереження під час корекційно-виховного процесу, а також визначення ефективності реалізації програми. Виховні завдання спрямовані на розв'язання проблем соціалізації, підвищення самостійності, прищеплення моральних орієнтирів у поведінці та діяльності, а також виховання позитивних рис особистості дитини з аутизмом. Корекційні завдання передбачають формування способів засвоєння соціального досвіду взаємодії з навколишнім середовищем (людьми і предметами); розвиток компенсаторних механізмів становлення психіки й діяльності дітей з аутизмом; подолання і попередження вторинних відхилень у розвитку їхньої пізнавальної сфери, поведінки та особистості в цілому; формування в дітей здатності орієнтування в навколишньому світі (метод спроб, практичне примірювання, зорове орієнтування), які є засобом для становлення в них цілісної системи знань, умінь та навичок. Освітні завдання полягають у формуванні в дітей системи знань і загальних уявлень про навколишній світ, розвиток їхньої пізнавальної активності; розвитку всіх видів дитячої діяльності; підготовці до шкільного навчання з урахуванням індивідуальних можливостей кожної дитини [1].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зазначимо, що параметри індивідуального розвитку дітей з аутизмом є унікальними в кожному конкретному випадку. А це суттєво ускладнює корекційно-реабілітаційну роботу, оскільки потребує адаптації системи форм і методів до особливостей розвитку кожної дитини. На нашу думку, ефективність функціонування моделі корекційно-реабілітаційної діяльності залежатиме насамперед від оптимальності підібраних методів, механізмів і засобів корекційно-реабілітаційної роботи, узгодженості діяльності усіх залучених суб'єктів, а також послідовного й систематичного ведення відповідної документації усіма суб'єктами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гужва М.А., Підмогильна О.В. *Комплексна експериментальна програма розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями аутистичного спектру*. Чернігів, 2015.97 с.
2. Дегтяренко Т. М. *Стратегія удосконалення підготовки фахівців до управління процесом корекційно-реабілітаційної допомоги: монографія*. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010.150 с
3. Дичківська І.М. *Інноваційні педагогічні технології: підручник*. Київ: Академвидав, 2012. 349 с
4. Кремень В.Г. *Енциклопедія освіти*. Київ: Юрінком Інтер, 2008.1040 с
5. Колупаєва А., Савчук Л. *Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: науково-методичний посібник*. Київ, 2011. 206 с
6. Островська К.О. *Аутизм: проблеми психологічної допомоги: навч. посібник*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006.110 с
7. Тарасун В., Хворова Г. *Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом: навч. посів, для вищих навч. закладів*. Київ, 2004.103 с

REFERENCES:

1. Huzhva, M. A., Pidmohylna, O. V. (2015). *Kompleksna eksperymentalna programa rozvytku ditei doshkilnoho viku z porushenniamy autystychnoho spektry* [Integrated experimental program of development of preschoolers with disorders of autism spectrum]. Chernihiv.
2. Dehtiarenko, T. M. (2010). *Stratehiia udoskonalennia pidhotovky fakhivtsiv do upravlinnia protsesom korektsiino-reabilitatsiinoi dopomohy* [Strategy for improvement of training experts to manage the process of correction and rehabilitation assistance]. Sumy: Vydvo SumDPU im. A. S. Makarenka.
3. Dychkivska, I. M. (2012). *Innovatsiini pedahohichni tekhnologii* [Innovative educational technologies]. Kyiv: Akademydav.
4. Kremen, V. H. (2008). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of education]. Kyiv: Yurinkom Inter.
5. Kolupayeva A., Savchuk L. (2011). Kolupaieva, A. A., & Savchuk, L. O. (2011). *Dity z osoblyvymy osvithnimy potrebamy ta orhanizatsiia ikh navchannia* [Children with special educational needs and organization of their education]. Kyiv: Vydavnycha hrupa «ATOPOL».
6. Ostrovska, K. O. (2006). *Autyzm: problemy psykholohichnoi dopomogy* [Autism: Problem of a psychological help]. Lviv: Vydavnychi tsentr LNU imeni Ivana Franka.
7. Tarasun, V., Hvorova, H. (2004). *Kontsepsiia rozvytku, navchannia i sotsializatsii ditei z autyzmom* [Conception of development, education and socialization of children with autism]. Kyiv.

Mariia Yeroshova. Conditions of Improving the Efficiency of Preparation the Autistic Children to Inclusive Training in Integrative Preschool Groups

The author of the article makes an attempt to investigate the main characteristics of the development of people with autism spectrum disorders, to find out features of psychological and pedagogical, medical and social maintenance, to determine the prerequisites for the establishment of the complex interdepartmental help to the children with autism.

The author determines the conditions of efficiency training children with autism to inclusive education in integrative preschool group. It is found out that in case of early detection of disorders and timely assistance, it is possible to decrease the level of many autism symptoms in the future.

In the article the author determined complex development program for preschool children with autism whose purpose is preparation for inclusive education in integrative preschool group. The complex program is created for the teachers and psychologist that carry out the correction-rehabilitation support of children with disorders autism.

In the process of drawing up this program the author takes into account the requirements of public documents and peculiarities of correctional and rehabilitation work with children with autism, the main directions of activity corrective training, proposes the tools.

Keywords: *autism spectrum disorder, correctional process, inclusive education, preschool group, correction and rehabilitation work.*